

Folkhögskolorna och ungdomsarbetslösheten

Inledande bakgrund

Ungas problem på arbetsmarknaden framstår som allt mer alarmerande. Arbetslösheten bland unga i Sverige uppgår till cirka 25 procent. Arbetslösheten för ungdomar är tre gånger så hög som för dem över 25 år. Utvecklingen har varit påtagligt negativ sedan 1990-talets början. Ungdomar har generellt sett drabbats mycket hårdare av svårigheterna på arbetsmarknaden än medelålders och äldre.

Forskningen visar entydigt att arbetslöshet i unga år får långsiktigt negativa effekter som följer individen under hela livet. Vi vet också att hög arbetslöshet bidrar till ökade samhällsklyftor och tenderar att uppmuntra grumliga och antidemokratiska politiska krafter. Den offentliga välfärden förutsätter en hög sysselsättningsgrad, inte minst i perspektivet av den ogynnsamma demografiska utvecklingen.

Samtidigt vet vi att etablerings- och integrationsfrågor i hög grad är en fråga om utbildning. Inget skyddar så effektivt mot arbetslöshet som utbildning. Utbildningssystemet är ett av våra värdefullaste fördelningspolitiska instrument. Rätt utnyttjat möjliggör det ökad individuell frihet, minskade samhällsklyftor och ökad ekonomisk tillväxt.

Mot den bakgrunden är det oroväckande att en så pass stor andel unga i Sverige inte heller lyckas fullborda en gymnasieutbildning. Att en så stor andel som över 20 procent inte klarar sina gymnasiestudier måste ses som högst allvarligt. Det innebär att vi får en stor grupp unga och unga vuxna som är extremt socialt sårbar.

Allt talar för att det behövs komplement till gymnasieskolan. Sådana komplement finns redan idag, men de tillåts inte spela en tillräckligt stor roll. I rapporten lyfts folkhögskolornas betydelse fram. Folkhögskolorna i Sverige har spelat och fortsätter att spela en central roll för mindre gynnade grupper i samhället – och då inte minst för yngre personer. Men dess betydelse skulle kunna öka. Vi behöver mera mångfald, större valfrihet och mindre strömlinjeformning i utbildningssystemet om vi ska klara att stå emot hoten i form av växande sociala och utbildningsmässiga klyftor.

Folkhögskolan – en dynamisk och attraktiv utbildningsform

Folkhögskolan har långa traditioner i Sverige. De första folkhögskolorna etablerades för lite drygt 140 år sedan. Skolformens framväxt kan ses i ljuset av flera olika faktorer. Det fanns ett behov av påbyggnad till den knapphändiga utbildning som gavs i dåtidens folkskolor och ett alternativ den elitistiskt färgade utbildning som erbjöds i läroverken. Ekonomiska och tekniska framsteg inom jordbruket ökade intresset för och efterfrågan på utbildning bland allt bredare grupper på landsbygden.

Redan från början betonades folkhögskolans särart i förhållande till annan utbildning. Folkhögskolan representerade en alternativ pedagogik och en annorlunda utbildningssträvan.

Reformpedagogiska tankar förmedlades, inte minst inspirerade från Danmark, och de samtida skolornas ensidiga inriktning på läsläsning och utantill inläring ifrågasattes. Istället framhölls betydelsen av medborgerlig bildning och av att stimulera elevernas kunskapsörst, det vill säga som en grund för kontinuerligt lärande och fortsatt samhällsengagemang. Mot de akademiskt inriktade institutionernas uppdelning av ämnen i olika statusgrupper, fina respektive mindre fina beroende på graden av svårillgänglighet, representerade folkhögskolan ett mera modernt ideal där ökade kunskaper om samhällsförhållanden och naturvetenskap uppfattades som berikande för individen och fruktbarande för samhället i stort.

Det historiska perspektivet talar för att folkhögskolorna har en stark ställning i dagens Sverige. Folkhögskolorna försvarar sin betydelse som ett pedagogiskt alternativ till andra utbildningsformer. Skolorna erbjuder både korta kurser på några dagar och långa kurser som sträcker sig över ett och ofta två år. Elevantalet på långa kurser är fem gånger så högt idag som det var i början av 1930-talet. Jämfört med elevantalet i slutet av 1960-talet är antalet studerande på de långa kurserna idag mer än dubbelt så stort. Under 1990-talet skedde en expansion av folkhögskoleutbildningen mot bakgrund av nya samhällsekonomiska och politiska förutsättningar, bland annat som en följd av en statlig satsning på vuxenutbildning i form av Kunskapslyftet (åren 1997-2002). Många nya skolor tillkom, främst genom att filialer och folkhögskolor utan internat knoppades av från gamla och etablerade skolor. Framgångarna för folkhögskolorna hade inte varit möjliga om inte skolorna visat en hög grad av anpassningsförmåga. Varje tid ställer sina krav, präglas av sina specifika sociala villkor och genererar sina särskilda utbildningsbehov. En utbildningsform som inte förmår att möta dessa förändringar och nya behov överlever inte i längden. Den förlorar sin attraktionskraft.

Ett centralt uppdrag för folkhögskolorna har under senare decennier varit att ge kompletterande utbildning för unga vuxna och medelålders personer som saknat fullbordad nioårig grundskola eller som inte förvärvat en gymnasieutbildning. Folkhögskolans så kallade allmänna kurser har erbjudit möjligheter till högre medborgerlig bildning och fördjupat samhällsengagemang. Utbildningarna har också erbjudit en plattform för vidare studier på högskole- och universitetsnivå för dem som så önskat. Vid sidan av de allmänna kurserna har det alltså hela tiden funnits särskilda eller yrkesinriktade kurser, t.ex. för blivande fritidsledare och journalister. För tillträde till de sistnämnda utbildningarna förutsätts ofta fullbordad gymnasieutbildning.

Folkhögskolornas förmåga att utveckla nya verksamheter som ligger väl i linje med skolornas historiska roll att prioritera mindre privilegierade samhällsgrupper framträder tydligt på flera områden. Ett exempel är de omfattande utbildningsinsatserna riktade till funktionshindrade grupper. Här spelar folkhögskolan en betydande roll. Antalet deltagare med olika slags funktionshinder på de långa kurserna ökade från 2 380 till 5 040 under tioårsperioden mellan läsåren 1997/98 och 2007/08. Det betyder i sin tur att andelen elever med funktionshinder på de långa allmänna och särskilda kurserna, av det totala antalet elever på långa kurser, ökade från cirka 12 procent till strax under 19 procent. Ett annat exempel gäller elever med invandrarbakgrund på de långa kurserna. Personer med invandrarbakgrund var länge underrepresenterade på de långa kurserna och utgjorde bara drygt 7 procent av elevantalet år 1997. Läsåret 2007/08 hade andelen elever med invandrarbakgrund ökat till drygt 15 procent.¹ Expansionen har varit särskilt påtaglig på de allmänna kurserna där personer med

¹ SCB. Utbildning och forskning. Deltagare med utländsk bakgrund i långa folkhögskolekurser efter kurstyp och kursinriktning. Termin 1997/1VT-2006/2HT.
<http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/Produkt.asp?produktid=UF0510&lang=1>.

invandrarbakgrund nu utgör drygt 30 procent av deltagarna. Det är alltså de allmänna kurserna som främst riktar sig till personer som behöver komplettera tidigare grundskole- och gymnasieutbildningar. Deltagarna på dessa kurser kommer ofta från mindre privilegierade socioekonomiska förhållanden jämfört med deltagarna på särskilda kurser.

Folkhögskolorna och unga med etableringsproblem

I rapporten betonas således ett väsentligt inslag i folkhögskolornas nuvarande och framtida uppgifter, nämligen den roll skolorna kan spela för de unga som har problem att fullborda en gymnasieutbildning och som på grund av detta drabbas av allt större etablerings- och försörjningsproblem. Problemen för denna grupp har vuxit över tid och kommer sannolikt att fördjupas ytterligare. I dag går i det närmaste samtliga elever vidare från grundskolan till gymnasieskolan, men det är ca 25 procent som inte uppnår kraven för slutbetyg och en ännu högre andel, ca 40 procent, som inte klarar kraven för slutbetyg med högskolebehörighet. De nya examinationsformer som införs i gymnasieskolan från hösten 2011 kommer sannolikt att göra problemen med genomströmningen än tydligare.² De som inte klarar att fullborda sin gymnasieutbildning är erfarenhetsmässigt överrepresenterade bland arbetslösa och bidragsberoende. Ansvar för att stödja dessa grupper av unga och unga vuxna är allt för otydligt i Sverige. Kommunernas ansvar enligt det så kallade kommunala uppföljnings- och informationsansvaret har inte räckt till, trots en skärpning för några år sedan, och Arbetsförmedlingarna har haft ganska lite att erbjuda gruppen unga som trillar ut från gymnasieskolan. Frågan är då vilken roll folkhögskolorna skulle kunna spela. Och vad vet vi om effekterna av de kurser som erbjuds av folkhögskolorna idag?

Till att börja med kan man fråga sig om genomströmningen är ett lika stort problem i folkhögskolan som i gymnasieskolan. Det finns naturligtvis anledning att misstänka att problemet är betydande med tanke på att folkhögskolan, och då främst de allmänt inriktade kurserna, rekryterar elever från mindre gynnade sociala miljöer. Folkbildningsrådet rapporterar kontinuerligt till regeringen om studieresultatet på folkhögskolornas olika utbildningar. Läsåret 2007/08 uppgick andelen dropouts på de långa kurserna till 13 procent. Avbrottsfrekvensen kan jämföras med motsvarande andel i gymnasieskolan som överstiger 20 procent och har gjort så sedan 1990-talet.³ Avbrottsfrekvensen är alltså lägre än i gymnasieskolan, vilket måste ses som ett relativt gott resultat med tanke på att många av kurserna vänder sig till individer från mindre socialt privilegierade förhållanden och att eleverna också är äldre, vilket talar för att alternativen till studier är mer uppenbara (det handlar då inte bara om förvärvsarbete utan om t.ex. föräldraledighet, värnplikt etc.).

Vad vet vi då om var eleverna tar vägen efter sina folkhögskolestudier? Statistiska centralbyrån i Sverige har gjort en enkätbaserad uppföljning av elever som studerade på folkhögskolornas långa kurser läsåret 2002/2003.⁴ Enkätuppgifterna avsåg i huvudsak de tidigare folkhögskoleelevernas verksamhet under tre mätveckor år 2006. Ungefär en tredjedel av deltagarna omfattades av undersökningen. Enbart de elever som fullföljt sina studier ingick i uppföljningen.

² Dagens svenska gymnasieutbildningar saknar examensordning. Men detta kommer alltså att förändras i samband med att en bred reform av den svenska gymnasieskolan sätts i verket från och med höstterminen 2011.

³ Rapport 322 2008. *Studieavbrott och stödinsatser i gymnasieskolan. En kunskapssammansättning*. Skolverket. Stockholm 2008.

⁴ Sveriges officiella statistik. Statistiska meddelanden. UF 38 SM 0601. *Folkhögskoleuppföljning 2006. Enkätundersökning bland personer som avslutade långa kurser i folkhögskolan läsåret 2002/03*.

25 procent av de tidigare folkhögskoleeleverna på de allmänna kurserna studerade på högskola eller universitet år 2006. Ungefär 40 procent hade deltagit i utbildning på högskolenivå efter det att de avslutat folkhögskolestudierna. Bland dem som följt allmänna kurser var det cirka 35 procent som deltog i utbildning under undersökningsveckorna år 2006. 30 procent deltog i utbildning på högskole- och universitetsnivå. Till detta ska läggas att över 50 procent förvärvsarbetade. Drygt 10 procent var arbetslösa vid något tillfälle under mätveckorna.

Bland deltagarna på de särskilda kurserna såg sysselsättningsmönstret annorlunda ut. Det var en högre andel som förvärvsarbetade under mätveckorna år 2006. Bland dem som läste särskilda kurser på gymnasial nivå var det också en något högre andel som studerade på högskole- och universitetsnivå, strax under 40 procent. Skillnaderna jämfört med deltagarna i allmänna kurser bör inte förvåna. De som läst på särskilda kurser har som påtalats en starkare socioekonomisk bakgrund än deltagare på allmänna kurser, något som i sin tur borde tala för att en större andel förvärvsarbetar och studerar också efter folkhögskolestudierna.

Uppföljningen talar sammantaget för ett relativt framgångsrikt etableringsmönster på arbetsmarknaden och i utbildningssystemet, i synnerhet om man tar hänsyn till rekryteringsmönster och social bakgrund hos de elever som läser på folkhögskoleutbildningarna.

Försörjningsvillkor för tidigare folkhögskoleelever

Tittar man närmare på uppgifter som rör individer i åldrarna 20-24 år som läst en folkhögskoleutbildning åren 2002-2006 framkommer samma positiva resultat. I rapporten presenteras en helt ny undersökning som är baserad på registerdata, dvs. en uppföljning av samtliga individer som läst på folkhögskola under de aktuella åren. Tyvärr tillåter inte statistiken en uppdelning mellan personer som läst allmän kurs respektive särskild kurs. Nedan följer en uppställning av huvudsaklig inkomst ett år efter avslutade folkhögskolestudier.

Huvudsaklig inkomst ett år efter avslutade folkhögskolestudier, åren 2002-2006. Samtliga deltagare i långa kurser i åldern 20-24 år. Andelar/procent.

	<i>Svensk födda</i>	<i>Andra gen inv.</i>	<i>Utr. födda</i>
Inkomster från förvärvsarbete	64	63	60
Studierelaterade inkomster	22	20	28
Arbetslöshetsunderstöd	5	6	4
Försörjningsstöd	1	3	5
Övriga inkomster	8	8	3

Källa: Lisadatabasen. SCB. Övriga inkomster kan vara allt från föräldrapenning till sjukpenning och värnpliktsersättning.

Uppgifterna i tabellen visar alltså att omkring 85 procent av deltagarna i folkhögskolekurser under åren 2002-2006 antingen försörjde sig via förvärvsarbete eller med studiemedel ett år efter avslutad utbildning. Över 60 procent försörjde sig huvudsakligen via förvärvsarbete, vilket måste ses som en hög andel – i synnerhet för personer med invandrabakgrund. Andelen som huvudsakligen levde på någon form av arbetslöshetsunderstöd, a-kassa eller aktivitetsstöd, eller på försörjningsstöd var låg. Uppgifterna måste återigen ses som gynnsamma för personerna med invandrabakgrund. Det är också värt att betona att just den sistnämnda gruppen i huvudsak läst på allmänna kurser. Jämfört med de svenska före detta folkhögskoleeleverna kom de också från socialt betydligt mindre privilegierade

hemförhållanden. Andelen tidigare folkhögskoleelever med föräldrar som hade en utbildning som högst motsvarade grundskolenivå uppgick till strax över en fjärdedel för såväl personer födda i Sverige av utrikes födda föräldrar (andra generationens invandrare) som utrikes födda personer. För de svenska folkhögskoleeleverna var den andelen enbart 6 procent. Samma mönster framträder om man tittar på föräldrarnas genomsnittliga årsinkomst och relaterar den till genomsnittet för samtliga familjer i Sverige. 74 procent av personerna som tillhörde gruppen andra generationens invandrare hade föräldrar med en årsinkomst som understeg genomsnittet. Bland de utrikes födda var den andelen 82 procent och bland svenskarna enbart 37 procent. Det ska betonas att andelen bland svenskarna säkerligen hade varit högre om vi hade kunnat sortera bort eleverna som läst särskild kurs.

Den höga andelen förvärvsarbetande och studerande året efter avslutade folkhögskolestudier, som redovisas i tabellen, utesluter naturligtvis inte att personerna under kortare perioder kan ha varit arbetslösa och uppburit någon slags arbetslöshetsersättning. Tabellen redovisar huvudsaklig inkomst under året. Det kan därför vara av intresse att urskilja hur stor andel det är som överhuvudtaget inte har haft någon arbetslöshetsrelaterad ersättning under året efter avslutade folkhögskolestudier. För gruppen andra generationens invandrare är den andelen 55 procent, för utrikes födda 62 procent och för svenskar 68 procent. Det måste i sin tur betraktas som höga andelar eftersom övergången från studier till mer stadigvarande arbete alltid tar en viss tid och ofta är förenad med kortare eller längre perioder av arbetslöshet.

Slutsats: Mycket positiva effekter av folkhögskoleutbildning!

Sammantaget talar uppföljningarna således för att en stor andel av dem som deltagit i folkhögskoleutbildning, och då inte minst unga och unga vuxna, klarar etableringsprocessen anmärkningsvärt väl. En stor andel går vidare till högre studier, även om högre studier inte är den dominerande verksamheten och inte heller det dominerande motivet för folkhögskolestudier, inte heller på de allmänna kurserna. Det som måste betraktas som anmärkningsvärt – och då ur positiv synpunkt – är att en så stor andel så pass snabbt efter avslutade studier etablerar sig på arbetsmarknaden och försörjer sig via förvärvsarbete. Det sistnämnda är särskilt viktigt att betona i anslutning till de allmänna kurserna eftersom vi vet att vi där har en högre andel deltagare, både svenskar och personer med invandrarbakgrund, som kommer från socialt mindre gynnsamma bakgrundsförhållanden.

Det statliga stödet till folkhögskolorna ska bland annat bidra till att motverka utbildningsklyftor och underlätta livslångt lärande. Ett mål är också att mildra effekterna av den demografiska utvecklingen som innebär att andelen personer i arbetsför ålder minskar i förhållande till andelen äldre och försörjningsberoende. Folkhögskolorna bidrar redan i dag i hög grad till att motverka tendenser till social exkludering bland unga och lågutbildade. Erfarenheterna talar också, som framgått ovan, för att folkhögskolornas insatser är lyckade. Det hänger rimligen samman med folkhögskolornas alternativa pedagogik och traditioner, inte minst när det gäller att arbeta med socialt sårbara individer.

Men folkhögskolornas insatser i Sverige borde kunna utvidgas. De fortsatt stora problemen med en hög ungdomsarbetslöshet och den stora andelen unga som inte fullföljer sina gymnasiestudier talar för behovet av mer omfattande kompletterande insatser. Det förhållandet att arbetsförmedlingarna inte utnyttjar möjligheterna att samverka med folkhögskolorna i större utsträckning måste ses som ganska anmärkningsvärt. Trots en mycket stark ekonomisk återhämtning i Sverige talar alla prognoser för att arbetslösheten kommer att vara fortsatt hög, framför allt för ungdomar och unga vuxna med svag utbildningsbakgrund. Idag omfattar de kurser som arbetsförmedlingarna upphandlar från folkhögskolorna ett

begränsat antal deltagare.⁵ Det framstår allt mer som en orimlighet, i synnerhet som alla bedömningar talar för att det just är gruppen utan fullständig gymnasieutbildning som är mest sårbar.

Under många år har folkhögskolorna byggt upp erfarenheter och kontakter i samband med verksamheten riktade till arbetslösa. Dessa erfarenheter och sociala nätverk behöver tas till vara på ett effektivare sätt än idag.

⁵ Arbetslösa ungdomar med svag utbildningsbakgrund kan anvisas till 3-månaderskurser på folkhögskolor inom ramen för Jobbgarantin, det dominerande arbetsmarknadspolitiska programmet för ungdomar i Sverige.